

суб'єкта підвищеного злочинного впливу. Відтак, той же «положенець» чи «смотрящий» залежно від обставин справи в одному випадку може бути суб'єктом злочинного впливу, а в другому – особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу.

Список використаної літератури

1. Яцкевич Р. В. Правові моделі нейтралізації злочинної діяльності «ворів в законі» в установах виконання покарань. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 383–385.

2. Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 2020. № 28–29.

3. Малюк В. В. Характеристика осіб-носіїв оперативної значущої поведінки, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18>.

4. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практич. коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

5. Копйова І. А., Ципищук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочій в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 209–219.

6. Вознюк А., Дудоров О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021* : альманах наук. пр. / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, phd О. М. Мусиченко. Миколаїв : МПП НУ ОЮА, 2021. С. 21–31.

Орлов Ю. В.

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1,

Харківський національний університет внутрішніх справ

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР ЗЛОЧИННОСТІ: РОЗКРИВАЮЧИ ГУМАНІСТИЧНІ УСТАНОВКИ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ

Озираючись на минуле, виймаючи з пам'яті незабутні миті неймовірного інтелектуального напруження-задоволення від спілкування з Тетяною Андріївною Денисовою, мимоволі фіксується нелінійність часу... Минуле маніфестує свою семантичну неспроможність, щоразу актуалізуючись у сучасності й виявляючи устремління в майбутнє. У цьому – цінність пам'яті про Тетяну Андріївну, про її наукову спадщину, що повсякчас виявляє свій позачасовий характер, закликає до подальшої роботи з розкриття величезного потенціалу в усе нових і нових умовах, ситуаціях. Як видається, невичерпним джерелом творчої енергії й смислів є постійно утримувана професором Денисовою у наукових працях і повсякденному житті установка на гуманізм. Так, Тетяна Андріївна була справжнім гуманістом! Їй удавалося утримувати єдність людинолюбних світоглядних позицій із конкретною практикою: освітньою, науково-дослідною, правозастосовною. Згадаймо розроблені нею кримінально-виконавчу й кримінально-правову парадигми

покарань [1], їх функцій та центруючої ролі принципу гуманізму в їх реалізації...

Не менш виразною була й участь Тетяни Андріївни в роботі спеціалізованої вченої ради ДФ 64.700.03, визначена ліберально-гуманістичною домінантою мислення та натхненністю. Саме в цій раді автор цих рядків у 2016 р. захистив докторську дисертацію («Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності»), за якою Тетяна Андріївна Денисова була офіційним опонентом. Зроблені нею конструктивні й змістовні зауваження, а надто в розрізі дослідження особистості політичного злочинця, мотивації політичного злочину, не в останню чергу послугували стимулом для розгортання подальших досліджень вищого рівня абстрагування з утримуванням фокусу уваги на таких базових для кримінології категоріях, як «злочинність» та «особистість злочинця». У результаті вдалося сформувати та обґрунтувати в низці наукових праць інтегративне бачення багатовимірної природи злочинності, яка відтворюється щонайменше в трьох модусах соціальних практик: *naturae* (онтологічний вимір, представлений фізично-енергетичним проявом кримінальних практик), *cogito* (розсудочно-мисленнєвий, конструктивістсько-дискурсивний вимір) та *affectus* (екзистенційний, чуттєво-афективний). І якщо перші два тією чи іншою мірою, але описані, охарактеризовані в сучасній науці кримінології (зокрема, модус *cogito* розкрито в працях конструктивістів, в також в окремій дискурсивно-перцептивній теорії детермінації злочинності), то третій, себто той, що представлений афектаціями, екзистенціями, переживаннями кримінальних актів, не ставав предметом ґрунтовних розробок. Разом з тим саме він найбільш фактурно означає приналежність злочинності до антропологічних констант та дає змогу виявити ті спонукальні фактори й прояви кримінальної активності, що є суто людськими, надто людськими. Таким чином, установка на гуманізм виявляє доволі неочікувану свою потенцію до кримінологічного-екзистенціального аналізу злочинності.

У презентації екзистенційного виміру злочинності можна закласти знання про засновки людської поведінки, визначені протилежними полюсами буття – екзистенціями *задоволення* й *страждання* (біль, страх). Рознесення буття за принципом бінарних опозицій, якими б ці опозиції не були (у нашому випадку – бінарна система З. Фрейда), – вочевидь, надто груба гносеологічна операція. Наблизитись до осягнення багатоманітності кримінальності дасть змогу виділення модусу амбівалентних або *гібридних екзистенцій*.

Серед екзистенцій задоволення в кримінологічному аналізі злочинності можуть бути враховані такі:

1. *Екзистенція самоактуалізації (самовизначення)*, що виходить з аналогічної потреби самоствердження, є проявом-переживанням її задоволення. Чи варто говорити про те, що спектр шляхів доходження цієї екзистенції – вельми строкатий? Питання риторичне. Але не зайвим буде підкреслити ту обставину, що самоактуалізація в системах соціальної діяльності

практично завжди передбачає діалогічність, самовизначення через комунікацію. Остання ж є не лише каналом обміну інформацією, а й способом досягнення вказаного самовизначення, а надто в тих випадках, коли воно здійснюється в контексті та з урахуванням принципово іншого. Таким чином, з позицій екзистенціального аналізу злочин постає як форма діалогу (із жертвою, з іншим – засобами жертви), як акт маніфестації, заява про своє існування (М. Бубер, К. Ясперс) і позиціонування, самовизначення; утвердження, виявлення та позначення себе в контексті іншого, у зв'язку з існуванням іншого, тобто в діалозі.

2. *Екзистенція визнання*, так само як і попередня, є безпосередньою проєкцією консолідованої дії базових потреб у повазі й приналежності, що виражається в отриманні зовнішнього (із середовища) позитивного відгуку щодо власної персони з подальшою його інтеріоризацією. Відгуку саме щодо персони (у розумінні К. Г. Юнга), а не особистості загалом (бо ж це вже справа виключної приватності і, за великим рахунком, в ординарних ситуаціях – безсвідомості). Ця екзистенція включає три взаємопов'язані субекзистенції:

а) *екзистенція приналежності*, що виражає афектацію визнання гідності через групову ідентичність, у зв'язку з нею, через неї. Злочини, що є виразом екзистенції приналежності, – це злочини конформізму. Їх вчинення поширене в девіантогенних, маргінальних середовищах неповнолітніх, а також у закритих колективах без чітких правил фактичних відносин: ув'язнені, мілітаризовані формування тощо. Щодо останнього – показовими є результати стенфордського тюремного експерименту Ф. Зімбардо;

б) *екзистенція ізотимії**, що виражає переживання визнання гідності рівного, у тому числі й міжгрупової рівності. Екзистенція цього типу в основі низки злочинів, що вчиняються в складі натовпу: участь у масових заворушеннях, групових порушеннях громадського порядку й супутніх злочинів (у тому числі умисних вбивств, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, опір, погроза або насильства щодо працівника правоохоронного органу тощо). До цієї субекзистенції належить й екзистенція під умовною назвою «майдан» («євромайдан»), що супроводжувала рух опору, який увійшов в історію під назвою Революція Гідності. Вимога та переживання вимоги визнання гідності в межах концепту «народовладдя», що перебували в основі екзистенції «майдан», детермінували як конструктивні з морально-політичної точки зору ефекти, так і антигуманні, кримінальні;

в) *екзистенція мегалотимії* виражає прагнення до визнання гідності через групову домінантність, виключність, вищість. В її основі – груповий нарцисизм, ідея (переживання) величчя, що сусідить із жертвовністю. Екзистенція мегалотимії в основі праворадикальних, неонацистських, гомофобних, ксенофобних та інших практик, що втілюються в злочинах ненависті

* Ізотимія та мегалотимія – категорії, що виводяться із вчення Платона про Тімос – частинку душі, яка вимагає визнання особистості, її гідності. Ізотимія – потреба мати повагу нарівні з іншими людьми, тимчасом як мегалотимія – бажання здобути визнання своєї вищості, винятковості [2, с. 12].

як крайній формі нетерпимості до представників принципово інакших соціальних груп. Емоційно й предметно близькою до екзистенції мегалотимії є ресентиментарна екзистенція. Водночас вона віднесена нами до розряду гібридних через ширшу палітру функцій і, власне, афектацій, що переживаються при ресентименті: тут мають місце й задоволення, і страждання.

3. *Екзистенція володіння* як вираз задоволення в модусі привласнення. Володіння і буття, як небезпідставно зауважував Е. Фромм, дві цілком різні форми людських переживань: від наявності та інтенсивності тієї чи іншої форми залежать відмінності індивідуальних і колективних характерів. Розрізнення цих категорій перебуває в одному ряду з розрізненням між прагненням до життя й прагненням до смерті [3, с. 30, 31]. При орієнтації на володіння значення мають не стільки об'єкти володіння, скільки загальна установка людини, її психологічне налаштування. Екзистенція володіння, таким чином, є неодмінним супутником таких рис особистісного і колективного характеру, як корисливість і споживацтво, що продукують корисливу злочинність, корупцію, кримінальну експлуатацію природи, політичні злочини агресії (жага володіння і мирне життя виключають одне одного [3, с. 16]), що є виразом експансіоністських тенденцій фактичного та/або символічного володіння. Останнє спирається на страх і прагнення убезпечити себе від символічного падіння в соціальній ієрархії. Володіння, відтак, компенсує страх, знижує ризик символічної «смерті», тож неодмінно поєднане із задоволенням.

Серед екзистенцій страждання можемо виділити такі: фізичного болю, смертності, самотності, вини й абсурду. Змішаної властивості екзистенції – переживання загрози граничної події смерті, а також ресентимент, екзистенція свободи (субекзистенції волі й гідності, легкості/тягаря вибору, агресивної несвободи й кічу – байдужої несвободи), екзистенції гри, любові, пізнання, співпричетності. Певна річ, кожна з виділених екзистенцій – вельми глибокий феномен людського існування, в якому може зародитися й відбутися кримінальний прояв. Представлений у цій роботі їх перелік, найменування та стислий опис окремих екзистенцій задоволення – лише перший крок до пролиття світла з неочевидного ракурсу споглядання на гуманістичну установку наукової спадщини Тетяни Андріївни Денисової, оперування якою може забезпечити вагомий приріст знання в сучасній кримінологічній доктрині.

Список використаної літератури

1. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2011. 38 с.
2. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.
3. Фромм Э. Иметь или быть? / пер. с нем. Э. Телятниковой. Москва : АСТ, 2019. 320 с.